

Małgorzata Kania
Michał Sikora
(Uniwersytet Wrocławski)

KARNOPRAWNA OCHRONA ŻYCIA W CHIŃSKIM PORZĄDKU PRAWNYM

ABSTRACT

THE PROTECTION OF LIFE IN THE CHINESE PENAL LEGAL SYSTEM

This article presents the synthetic aspects of protecting life in the Chinese criminal system, explaining the historical, philosophical, and theoretical background, as well as introducing the present criminal law regulations. Taoism, Buddhism, and Confucianism have had an important impact of the perception of human life and its protection by the Chinese nation, which is reflected in Chinese historical codifications. The present criminal law regulations differ from historical tradition, however continue to be casuistic. The protection of life in the current Chinese criminal legal system differs slightly from western legal systems, however it is complex and protects life to a similar extent.

SŁOWA KLUCZOWE: Życie, ochrona życia, prawo karne, Chiny, Chińska Republika Ludowa, kodeks karny Chińskiej Republiki Ludowej, taoizm, buddyzm, konfucjanizm, etyka konfucjańska, przestępstwo.

Współczesne regulacje karnoprawnej ochrony życia w Chińskiej Republice Ludowej są konglomeratem zarówno dorobku legislacyjnego Chin cesarskich jak i Chin komunistycznych, a także kategorycznie forsowanych koncepcji zachodnich. Jednakże, ocena systemu prawa chińskiego z perspektywy zachodnich tradycji i idei, szczególnie bez uwzględniania kontekstu historycznego, kulturowego, ekonomicznego oraz politycznego

nie ma znaczenia merytorycznego, a jedynie znaczenie oceniające z naciskiem na usprawiedliwienie prawidłowości i nieomyślności koncepcji zachodnich¹. Sytuacja ta, bezwzględnie dotyczy oceny chińskich regulacji odnoszących się do praw człowieka, w tym, do najważniejszego z nich, tj. prawa do życia i jego ochrony, a także generalizacji historycznego dorobku prawnego Chin, jako wywodzącego się z ortodoksyjnego konfucjanizmu z pominięciem nie tylko idei legizmu mających fundamentalne znaczenie dla kształtowania prawa od IV w. p.n.e., ale także z pominięciem nurtu taoistycznego i buddyjskiego, które odegrały niemałą rolę w historii Chin.

Niniejsza praca, stanowiąca zaczątek dyskusji na temat karnoprawnej ochrony życia w chińskim porządku prawnym, ujmuje zagadnienia życia i jego ochrony w sposób dychotomiczny, mianowicie przez pryzmat ukazania życia, jako dobra prawem chronionego w kontekście filozoficzno-teoretycznym oraz historycznym, a następnie krótkiego ukazania najistotniejszej części przepisów chińskiego prawa karnego penalizujących typy czynów zabronionych, mających za przedmiot ochrony życie ludzkie.

Karnoprawna ochrona życia nieodzownie łączy się z filozoficznym postrzeganiem życia i śmierci. W wielu kulturach, życie postrzegane było lub jest, jako wartość najwyższa. Taoizm i buddyzmu również ceniły życie ludzkie, ale niekoniecznie bardziej niż innych żyjących istot. Z kolei etyka konfucjańska uzależniała wartość życia człowieka od jego roli społecznej.

Chiński znak *tao* 道 oznacza drogę, z której wywiedzione zostały następujące znaczenia: kierunek, reguły, zasady. Droga ta stanowi podstawę taoistycznego przekonania, iż wszechświat jest cyrkularny i pozostaje w równowadze, po nocy nastaje dzień, po złych chwilach przychodzą dobre, człowiek rodzi się i umiera². *Tao* jest wszechobecne, jednakże jedynie człowiek jest świadomy jego istnienia, dlatego też powinien przestrzegać pewnych zasad nienaruszających porządku świata³. Pierwszy z pięciu przykazałów taoizmu brzmi „nie zabijaj żadnej żyjącej istoty”. Pozbawienie życia żyjącej istoty powoduje nienaturalne przerwanie jej *tao*, co w dalszej

-
- 1 J. Chen, *Chinese Law: Towards an Understanding of Chinese Law, Its Nature and Development*, Londyn 1999, s. 4.
 - 2 H. Hu, W.C. Allen, *Taoism*, Stany Zjednoczone 2005, s. 26.
 - 3 Z. Mou, *Taoism*, Leiden 2012, s. 177.

kolejności może spowodować szereg nieszczęśliwych następstw, w tym odwrócenie szczęścia i powodzenia od osoby pozbawiającej życia, a skrajnie do opuszczanie tej osoby przez *tao*, czyli w rezultacie do jej śmierci⁴.

Zgodnie z filozofią buddyjską, wszystkie czujące istoty podlegają *sansarze*, tj. wiecznej wędrówce, której nieodłącznym elementem jest *dukkha*, czyli cierpienie. Narodziny i śmierć stanowią naturalne koło życia, którego istnienie rozciąga się od odległych czasów do dalekiej przyszłości. Jedyną metodą na wyrwanie się z *sansary* jest osiągnięcie nirwany, najwyższego, niedającego się określić słowami urzeczywistnienia⁵. Życie istot czujących zdeterminowane jest przez karmę urzeczywistniającą się w ciele i umyśle, dzięki której sposób życia odzwierciedla się w nowym wcieleniu⁶. Nierozłącznie z powyższym, związana jest ochrona życia wszelkich istot, zawarta w Czwartej Szlachetnej Prawdzie, jako pierwsze z Pięciu Wskazań: powstrzymanie się od odbierania życia. Uzasadnienie stanowi przekonanie, iż odebranie życia czującej istocie nie tylko zmniejsza jej szanse na osiągnięcie nirwany, zwiększając tym samym prawdopodobieństwo jej permanentnego cierpienia, ale także powoduje nieuniknioną karę dla sprawcy w postaci negatywnych zjawisk zachodzących w obecnym lub w kolejnym życiu, czy też pod postacią gorszych odrodzeń, czyli konsekwentnie do wydłużenia cierpienia⁷. Powyższe przekonania przekładały się bezpośrednio na system prawny, mianowicie, dawniej, w Tybecie, strony postępowania procesowego powinny były być świadome konsekwencji swoich czynów w przyszłych wcieleniach, natomiast rozjemca powinien był rozważyć religijne i moralne znaczenie czynów dla przeszłych i przyszłych wcieleń przed wydaniem ostatecznego wyroku⁸.

Etyka konfucjańska kładła silny nacisk na moralne życie człowieka, jako istoty społecznej. Każdy człowiek znajdował się w sieci relacji, w której pełnił określone role i zgodnie z tym, zajmował określone miejsce w hierarchii społecznej, w której wyróżniano pięć podstawowych relacji, tj. władcy z poddanym, ojca z synem, starszego brata z młodszym bratem, męża z żoną oraz przyjaciela z przyjacielem. Będąc zarówno ojcem jak i synem pełniło się zupełnie odmienne role, w relacji z ojcem, syn

4 A. Kość, *Prawo a etyka konfucjańska w historii myśli prawnej Chin*, Lublin 1998, s. 50.

5 F.A. Reynolds, J.A. Cabine, *The Life of Buddhism*, California 2000, s. 4.

6 V. Master, H. Yun, *Humanistic Buddhism: A Blueprint for Life*, Tajwan 2008, s. 103.

7 F.A. Reynolds, *op. cit.*, s. 4.

8 *Ibidem*, s. 155.

nie posiadał praktycznie żadnych praw, a jedynie winien był mu bezwzględne posłuszeństwo i wypełnianie obowiązków, natomiast w relacji z synem, ojciec posiadał niemal wyłącznie przywileje⁹. Hierarchiczne społeczeństwo szeregowało nie tylko ludzi w ich rolach społecznych, ale także wagę ich życia. Syn za uderzenie ojca mógł zostać skazany na karę śmierci, natomiast ojciec za pobicie syna ze skutkiem śmiertelnym karany był jedynie pracą przymusową lub uderzeniami bambusowym kijem. Etyka konfucjańska miała tak silny wpływ na moralność Chińczyków, iż kodeksy kolejnych dynastii, a w szczególności prawo karne, w znacznej mierze odzwierciedlały jej zasady, stosując sankcje wynikające ze społecznego doświadczenia, co więcej prawo tworzone było w taki sposób, aby uchronić konfucjańskie wartości i hierarchię społeczeństwa, a tym samym porządek społeczny¹⁰.

Należy zwrócić uwagę na fakt, iż w Chinach cesarskich, najistotniejszą gałąź prawa stanowiło prawo karne. Najważniejszym kodeksem, wartym przybliżenia, był kodeks z okresu panowania dynastii Tang (618–907), kodeks ten, mimo iż nie był pierwszym tego typu aktem prawnym w Chinach, jest najstarszym zachowanym do dziś chińskim kodeksem. Mimo iż jego dosłowna nazwa brzmiała *Kodeks Tangów*, był to wyłącznie kodeks karny, składający się z 500 artykułów podzielonych na 12 rozdziałów¹¹. Pierwsze artykuły kodeksu zawierały katalog pięciu kar, po pierwsze, 10, 20, 30, 40 lub 50 uderzeń lekkim kijem bambusowym, po drugie, 60, 70, 80, 90 lub 100 uderzeń ciężkim kijem bambusowym, po trzecie, rok, półtora, dwa, dwa i pół lub trzy lata pracy przymusowej, po czwarte, dożywotnie wygnanie na odległość 2 tysięcy, 2 i pół tysiąca lub 3 tysięcy *li* (*li* – jednostka odpowiadająca w zbliżeniu jednej mili), po piąte, kara śmierci przez uduszenie (w wyniku powieszenia) lub przez ścięcie głowy¹². Rozdział VII zawierał katalog przestępstw przeciwko osobie i własności¹³. Kodeks rozróżniał sześć typów czynów zabronionych, których przedmiotem karnoprawnej ochrony w ujęciu bezpośrednim było życie ludzkie: zabójstwo z premedytacją, gdy zamiar pojawił się przed dokonaniem; zabójstwo z premedytacją, gdy zamiar pojawił się w momencie dokonania;

⁹ A. Kość, *op. cit.*, s. 84.

¹⁰ J.K. Fairbank, *Historia Chin*, Warszawa–Gdańsk 2004, s. 165.

¹¹ A. Kość, *op. cit.*, s. 115.

¹² W. Johnson, *The Tang's Code, Vol. I. General Principles*, New Jersey 1979, s. 14.

¹³ J. Gernet, *A History of Chinese Civilization*, Cambridge 1979, s. 245.

zabójstwo przez pomyłkę, gdy istniał zamiar zabójstwa konkretnej osoby, a przez pomyłkę zabita została inna osoba; pozbawienie życia w wyniku walki, gdy celem było jedynie uszkodzenie ciała; pozbawienie życia w wyniku uprawiania niebezpiecznego sportu lub gry; pozbawienie życia w wyniku wypadku, gdy brak było celu zabicia czy uszkodzenia ciała¹⁴. Najistotniejszą cechą charakterystyczną Kodeksu Tangów było zróżnicowanie karalności przestępstw ze względu na podmiot przestępstwa, jak i ze względu na stronę przedmiotową. Podstawą zróżnicowania był status społeczny zarówno sprawcy jak i przedmiotu czynności wykonawczej, tj. osoby, pokrzywdzonej czynem zabronionym. Sprawca o niższym statusie społecznym niż pokrzywdzony, karany był za przestępstwo dużo surowiej, niż sprawca o wyższym statusie społecznym popełniający to samo przestępstwo w stosunku do osoby o niższym statusie społecznym. Przykładowo, jeżeli syn zabił ojca lub wnuk dziadka, karani byli karą śmierci poprzez ścięcie głowy, jeżeli śmierć nastąpiła wskutek wypadku, karani byli dożywotnim wygnaniem. Jeżeli jednak ojciec pozbawił życia syna, mógł być skazany na 2 lata pracy przymusowej. Za pozbawienie życia osoby pozostającej ze sprawcą w piątym stopniu pokrewieństwa groziło dożywotnie wygnanie, natomiast za pozbawienie życia osoby obcej o zbliżonym statusie groziła praca przymusowa¹⁵. Skrajnym przykładem jest zagrożenie życiu cesarza lub jego rodziny, w takiej sytuacji zarówno sprawca, jak i cała rodzina sprawcy skazywani byli na karę śmierci¹⁶. Z kolei, gdy członek rodziny cesarskiej pozbawił życia inną osobę, za co groziła kara śmierci, nie był nawet sądzony według kodeksu, a przez samego cesarza¹⁷. Krewni cesarza należeli do jednej z ośmiu grup osób uprzywilejowanych¹⁸, które za przestępstwa zagrożone karą śmierci, mogły być sądzone bezpośrednio przez cesarza, natomiast za inne przestępstwa, zagrożone niższymi karami z katalogu kar, kara podlegała złagodzeniu do kary łagodniejszej z katalogu grożącego za dany

¹⁴ G. MacCormac, *The Spirit of Traditional Chinese Law*, Georgia 1996, s. 38.

¹⁵ W. Johnson, *op. cit.*, s. 21.

¹⁶ *Ibidem*, s. 11.

¹⁷ *Ibidem*, s. 24.

¹⁸ Zgodnie z art. 7 Kodeksu Tangów istniało osiem grup osób uprzywilejowanych, których czyny podlegały deliberacji, należeli do nich: krewni cesarza, osoby o długoletniej służbie u cesarza, osoby wartościowe moralnie, osoby o szczególnych zdolnościach, osoby ze szczególnymi osiągnięciami, osoby zajmujące wysoką pozycję, wojskowi oraz funkcjonariusze w służbie cywilnej za specjalne zasługi, goście w państwie, szczególnie innych panujących dynastii.

czyn zabroniony, tj. zamiast kary dożywotniego wygnania orzekano karę pracy przymusowej, a zamiast pracy przymusowej chłostę ciężkim kijem bambusowym, etc.¹⁹. Jednakże, istniał katalog dziesięciu sekcji przestępstw głównych, za które odpowiedzialność karna była identyczna bez względu na status społeczny. Z punktu widzenia karnoprawnej ochrony życia były to trzy typy przestępstw zbudowanych z dyspozycji złożonych: zabójstwo przynajmniej trzech osób z jednej rodziny, które nie popełniły przestępstwa zagrożonego karą śmierci lub zabójstwo przez rozczłonkowanie ciała (należące do sekcji deprawacji), zabójstwo lub sprzedaż członków rodziny do piątego stopnia pokrewieństwa (należące do sekcji dysharmonii), zabójstwo przewodniczącego departamentu, prefektury, magistratu lub nauczyciela, od którego odebrało się edukację (należące do sekcji nieprawości)²⁰.

Warto wspomnieć, iż kara śmierci orzekana był za najcięższe przestępstwa, a rodzaj kary śmierci nie był pozbawiony swego znaczenia, mianowicie, mimo, iż kara śmierci przez uduszenie była boleśniejsza, to kara ta była uważana za łagodniejszą w stosunku do kary śmierci przez ścięcie głowy, gdyż po pierwsze, zachowanie integralności ciała stanowiło wyraz szacunku dla rodziców, którzy dali życie, a po drugie zgodnie ze starodawnymi chińskimi wierzeniami, duch człowieka mógł egzystować dalej tylko w ciele nienaruszonym²¹. Ponadto, kara śmierci nie była wykonywana bezwzględnie, tj. nie wykonywano jej, gdy sprawca był w wieku lat 7 lub mniej, lub w wieku lat 90 lub więcej, a także wobec kobiet w ciąży (egzekucję wykonywano dopiero 100 dni po porodzie)²².

Kodeks dynastii Tang obowiązywał od 653 do 1279 roku, tj. do końca dynastii Song, następnie zastąpiony został na krótko przez Kodeks mongolskiej dynastii Yaun, by w 1374 roku zostać niemal całkowicie inkorporowanym przez nowy kodeks dynastii Ming (1368–1644). Wielki Kodeks Ming przejął aż 356 z 500 artykułów z Kodeksu Tang. Utrzymanych zostało większość powyżej opisanych koncepcji, przy czym katalog czynów zabronionych stał się bardziej kazuistyczny, przez co zróżnicowanie społeczne stało się jeszcze wyraźniejsze²³. Przykładowo, na podstawie Kodeksu Tang, ojciec zabijając swego syna za nieposłuszeństwo

¹⁹ W. Johnson, *op. cit.*, s. 24.

²⁰ W. Johnson, *op. cit.*, s. 67.

²¹ A. Kość, *op. cit.*, s. 166.

²² W. Johnson, *op. cit.*, s. 29.

²³ A. Kość, *op. cit.*, s. 144.

skazywany był na półtora roku pracy przymusowej, natomiast zgodnie z Wielkim Kodeksem Ming w ogóle nie był karany²⁴. Kodeks kolejnej panującej dynastii – Qing (1644–1912) wszedł w życie w 1740 roku przejmując niemal całą spuściznę Wielkiego Kodeksu Ming i będąc prawie w całości jego kopią. Jednakże, kodeks ten był surowszy, ponieważ zawierał aż 3900 przestępstw, za które groziła kara śmierci i podobnie jak przy poprzedniej zmianie kodeksu, różnicowanie społeczne było jeszcze ostrzejsze²⁵.

Zgodnie z powyższym, należy zważyć, iż system prawa Chin przedkomunistycznych, uwarunkowany etyką konfucjańską, z silnymi wpływami taoizmu i buddyzmu, oparty był na ideach moralności, obyczajowości oraz poszanowania hierarchii i autorytetu. Dlatego też, prawo chińskie charakteryzujące się głównie zwyczajowością, nie wykształciło tradycji prawa naturalnego w rozumieniu zachodnim. Prawa człowieka, w tym prawo do ochrony życia, uważane są w Chinach za prawa historyczne, tj. ujmowane przez pryzmat historycznych uwarunkowań, przy czym nie są one ani uniwersalne ani absolutne, w przeciwnym wypadku przeczyłyby koncepcji człowieka, jako istoty społecznej uwarunkowanej pozycją i rolą w społeczeństwie oraz obowiązkami i powinnościami w stosunku do niego²⁶. Przykładem, iż pogląd ten nie jest obcy współczesnej chińskiej myśli filozoficznej, jest rozprawa autora Wei Jingshenga z 1979 r. pt. „*Human Rights, Equality and Democracy*”, w której wskazuje, iż prawo do życia nie jest prawem najwyższym i odgórnie nadanym, gdyż człowiek nie żyje w pustce, lecz współegzystuje z innymi istotami, w tym, z innymi ludźmi, którzy pozostają ze sobą w zależności na wspólnej przestrzeni zwanej ogólnie środowiskiem, dlatego też prawa człowieka, w tym prawo do życia są relatywne, a nie absolutne²⁷.

Należy również zauważyć, iż niewykształcenie przez Chiny koncepcji praw człowieka w zachodnim rozumieniu nie oznacza, iż kształtowanie tego typu idei w ogóle nie miało miejsca. Najlepszym przykładem jest przypisanie dwóm tradycyjnie używanym chińskim wyrażeniom 权利

²⁴ *Ibidem*, s. 149.

²⁵ *Ibidem*, s. 159.

²⁶ J. Rowiński, J. Szczudlik, *Confucianism under the Circumstances of Modernization*, [w:] *Confucian Tradition Towards the New Century*, A.W. Jelonek, B.S. Zemanek (eds.), Kraków 2009, s. 11.

²⁷ S.C. Angle, M. Svensson, *The Chinese Human Rights Reader. Documents and Commentary 1900–2000*, Nowy Jork 2000, s. 256.

quanli (*quan* – władza, *li* – profity) oraz 天赋人权 *tianfu renquan* (*renquan* – prawa ludzi, *tianfu* – z woli nieba) zupełnie nowego znaczenia, tj. kolejno „praw człowieka” oraz „praw naturalnych” i to głównie na potrzeby zachodniego imperializmu narzucającego swoje koncepcje i definicje praw człowieka. Problem jednak w tym, iż tradycyjnie, słowa te postrzegane były i nadal postrzegane są przez multikulturowe społeczeństwo Chin, wychowane głównie w duchu etyki konfucjańskiej zupełnie inaczej²⁸. Na pierwszym miejscu stawiane są prawa zbiorowe, w przeciwieństwie do zachodniej koncepcji prawa indywidualnego, podkreślając znaczenie praw ekonomicznych i socjalnych nad cywilnymi i politycznymi²⁹. Natomiast dowodem na to, iż istniały debaty na temat praw człowieka, a w szczególności na temat ochrony życia, są liczne dokumenty i artykuły publikowane przez Chińczyków, głównie na skutek braku respektowania podstawowych praw człowieka przez obcych najeźdźców niszczących kraj przez cały XIX wiek, próbujących następnie przez kolejne dziesięciolecia narzucać swoje koncepcje i zarzucać narodowi chińskiemu brak poszanowania zachodnich wzorców. W 1904 r., w artykule *The Revolutionary Army*, opublikowanym w magazynie „Jangsu”, przeciwnik dynastii Qing, niezadowolony z jej polityki w stosunku do zachodniego imperializmu, Zou Rong, napisał, iż prawo do życia jest prawem nienaruszalnym, myśl tę podchwycił jego kompan Chen Tianhua, głosząc, iż prawo do życia jest prawem naturalnym – *tianfu renquan*, z którym człowiek się urodził i które nie może być mu odebrane³⁰. W 1925 r., w krótko istniejącym magazynie *Renquan* (Prawa Człowieka), Hu Shiqing, jeden z głównych działaczy na rzecz praw człowieka przedstawił pogląd, iż zachowanie życia (jak również rozwój osobowości i intelektu) jest potrzebą człowieka, natomiast prawa człowieka opierają się właśnie na tych potrzebach³¹. W rozprawie „O prawach” z 1903 r. anonimowy autor przekonuje, iż prawo do życia stanowi *tianfu renquan*, które przysługuje każdemu człowiekowi i powinno być chronione przed jego nieuprawnionym pozbawieniem. Uzasadnienie jest dwojakie, po pierwsze, pozbawienie życia uniemożliwia człowiekowi zdobyć doświadczenia, zrozumienia sensu

28 M. Svensson, *Debating Human Rights in China: A Conceptual and Political History*, Oxford 2002, s. 80.

29 *Ibidem*, s. 59.

30 M. Svensson, *op. cit.*, s. 107.

31 *Ibidem*, s. 137.

i życia pełnią, a bez tego nie można mówić o życiu, a jedynie o niegodzłej egzystencji. Po drugie, jeśli życie nie jest chronione, natura człowieka staje się niekompletna, a istoty ludzkiej nie można pełnoprawnie nazwać osobą³². W podobnym tonie wypowiedział się Yin Haiguang w artykule z 1958 r. zatytułowanym *Do you want to be a human being?*, w którym zważa, iż obojętnie, jakie znaczenie chcemy nadać życiu, punkt wyjścia zawsze powinno stanowić jego zachowanie. Jeżeli nie jesteśmy w stanie ochronić życia przed jego pozbawieniem, sens życia, wartości czy morale nie mają znaczenia. Kropką nad i w debacie na temat ochrony życia okazała się Deklaracja Praw Człowieka z maja 1989 r., opracowana przez Chiński Komitet Ruchu na Rzecz Praw Człowieka w Pekinie, potwierdzająca, iż prawo do życia jest jednak naturalnym prawem człowieka³³.

Należy zauważyć, iż Chiny z wielką ostrożnością przyjmują konstrukcje pochodzące z obcych systemów prawa, choć wydaje się, że bacznie je obserwują, co pokazują zmiany legislacyjne zarówno w zakresie prawa karnego materialnego jak i w zakresie procedury karnej³⁴. Problem z wymianą myśli w zakresie prawa wynika również z faktu, iż chińskie regulacje prawne poddawane się ciągłej krytyce, która uzasadniania jest zawsze przez pryzmat zasad i funkcji prawa przyjętych w zachodnich kulturach prawa pozytywnego³⁵. Pokreślić należy raz jeszcze, że Chińczycy podchodzą dzisiaj zupełnie inaczej do prawa, aniżeli miało to miejsce jeszcze kilkadziesiąt lat temu, tj. w sposób profesjonalny, poprzedzony analizą sytuacji społeczno-gospodarczej oraz dotychczasowego dorobku prawnego, zaś zachodnie kultury prawa pozytywnego, zdają się wciąż nie doceniać nie tylko chińskiej techniki legislacyjnej, ale także wpływu ideologii oraz tradycji na poszanowanie władzy, porządku oraz stabilizacji systemy polityczno-prawnego w dzisiejszych Chinach³⁶.

32 S.C. Angle, M. Svensson, *op. cit.*, s. 21.

33 *Ibidem*, s. 321.

34 I. Belkin, *China's Criminal Justice System: Work in Progress*, „Washington Journal of Modern China” 2000, nr 6(2), s. 62.

35 Prace badawcze wskazują, jako czynnik wzrostu zabójstw nie tyle zmianę system prawnego czy politycznego, ile destabilizację w zakresie porządku społecznego oraz gospodarczego w toku prowadzonych zmian. Por. G. LaFree, A. Tseloni, *Democracy and Crime: A Multilevel Analysis of Homicide Trends in Forty-Four Countries, 1995–2000*, „The Annals of the American Academy of Political and Social Science” 2006, nr 605, s. 44.

36 J. Li, *Human rights vs state interests in china: case studies*, „New Zeland Journal of Asian Studies” 2007, nr 9, s. 148.

Pod koniec XX wieku, Chiny przechodziły przez okres intensywnych zmian społeczno-gospodarczych, skutkujących znacznym rozwarstwieniem społecznym. Rezultatem był wzrost ilości przestępstw związanych z pozbawieniem życia, w tym, w szczególności wzrost ilości zabójstw³⁷. Statystyki nieubłagalnie pokazują, iż zmiany legislacyjne nie do końca odpowiedziały we właściwy i odpowiednio szybki sposób rozwojowi gospodarczemu Chin³⁸. Hualing Fu wskazuje, że ilość przestępstw rosła stabilnie w Chinach przez ostatnie 30 lat wraz z urbanizacją oraz między innymi wraz z przesiedleniami mieszkańców³⁹. Należy jednak zaznaczyć, iż niezależnie od powyższego, w świetle badań z lat 2004–2008, Azja Centralna i Wschodnia mają jedne z najniższych współczynników zabójstw na świecie⁴⁰. Warto jednocześnie wskazać, iż powyższe dane dotyczą zabójstwa w ogólności, nie wchodzą natomiast szczegółowo w aspekt jakościowy tego przestępstwa i rozróżnienia na typ podstawowy i typy zmodyfikowane⁴¹.

Najczęściej zauważana wśród cech prawa karnego w Chinach jest represyjność tegoż prawa⁴². Natomiast, z triady klasycznie ujmowanych funkcji prawa karnego, w kontekście przepisów penalizujących zachowania mające

37 I. Belkin, *op. cit.*, s. 63.

38 B. Baken, *Crime Punishment and Policing in China*, Oxford 2005, s. 69. Autor wskazuje, że w Chinach, jako w Kraju, który generalnie w zakresie przestępczości plasuje się zawsze wśród krajów o stosunkowo niskim natężeniu przestępczości, liczba zabójstw rosła w latach 1981–2001 w stosunku 9 576 w 1981 do 27 501 w 2001 roku. Inaczej A.E. Pływaczewska, *Kary główne w kodeksie karnym Chińskiej Republiki Ludowej*, „Państwo i Prawo” 2008, z. 6, s. 128. Autorka wprawdzie wskazuje jedynie na fakt, że prawo karne było tradycyjnym chińskim prawem (co wynika również w pierwszej części niniejszego artykułu), ale wydaje się, że wydzwięk myśli w ocenie Autorki jednoznacznie wskazuje na postępowość tej gałęzi prawa, co w części jest prawdą. Trzeba jednak przyznać, że Autorka wskazuje, że postęp tej gałęzi prawa następował w Chinach stopniowo.

39 H. Fu, *Institutionalizing criminal process in China*, [w:] *The development of Chinese legal System. Change and challenges*, Guangho Yu (ed.), Nowy Jork 2011, s. 26.

40 Por. S. Harrenford, M. Heiskannen, S. Malby, *International Statistics on Crime and Justice*, Helsinki 2010, s. 18.

41 Na marginesie należy wskazać, iż problem zmiany na niekorzyść w aspekcie ilościowym i jakościowym dotyczył także Polski przechodzącej transformację ustrojową, gdzie liczba zabójstw rosła, a do tego rósł aspekt jakościowy tych przestępstw cechujący się znaczną brutalizacją życia społecznego – por. w tym zakresie R. Kokot, *Zabójstwo kwalifikowane*, Wrocław 2002, s. 9.

42 H. Fu, *op. cit.*, s. 34.

za przedmiot zamach na życie ludzkie, wydaje się, że funkcja ochronna zyskuje znaczenie przeważające, zaś restytucja i gwarancyjność schodzą zdecydowanie na plan dalszy. Chińskie prawo karne zawiera kilka typów czynów zabronionych, które realizując funkcję ochronną prawa karnego, pokazują swoją budową, iż funkcja ta nie jest obca chińskiemu ustawodawcy.

Dwoma zasadniczymi źródłami prawa w zakresie ochrony życia są Konstytucja Chińskiej Republiki Ludowej⁴³ oraz Chińskie Prawo Karne⁴⁴. Gwarancje ochrony życia zawarte są w Konstytucji ChRL dość enigmatycznie, mianowicie w przepisie art. 28, który wskazuje na gwarancje w zakresie penalizacji zachowań godzących w określone w tym przepisie dobra prawem chronione, tj. bezpieczeństwo i porządek publiczny oraz inne dobra o charakterze kolektywnym. Należy zaznaczyć, iż w samej Konstytucji ochrona życia nie została wyrażona *expressis verbis*, jednakże, wskazany przepis stanowi o „pozostałych zachowaniach przestępnych”, wyrażając zapewne chęć ustawodawcy do penalizowania innych zachowań, niż tych godzących w porządek i ład gospodarki społecznej oraz bezpieczeństwo i interes Państwa. Takie ujęcie zakresu ochrony bywa krytykowane, albowiem chiński ustawodawca daje bezpośredni wyraz temu, które z dwojga dóbr prawem chronionych, tj. kolektywnych czy indywidualnych są silniej chronione⁴⁵. Konstytucja zawiera także gwarancję ochrony i zachowania praw człowieka w art. 33, wprowadzoną na skutek nowelizacji z 2004 r.⁴⁶. Płynne przejście pomiędzy przepisami

43 Konstytucja Chińskiej Republiki Ludowej (中华人民共和国宪法) uchwalona i promulgowana na piątej sesji piątego Narodowego Ludowego Kongresu Chińskiej Republiki Ludowej 4 grudnia 1982 roku, kilkakrotnie nowelizowana, ostatnia nowelizacja 14 marca 2004 r.; źródło: oficjalna strona internetowa Narodowego Ludowego Kongresu Chińskiej Republiki Ludowej, www.npc.gov.pl.

44 Prawo Karne Chińskiej Republiki Ludowej (中华人民共和国刑法), stanowiące Chiński Kodeks Karny, uchwalony 1 lipca 1979 r. na drugiej sesji piątego Narodowego Kongresu Ludowego Chińskiej Republiki Ludowej, zmieniony na piątej sesji ósmego Narodowego Kongresu Ludowego Chińskiej Republiki Ludowej z dnia 14 marca 1997 r., promulgowany przez zarządzenie nr 83 Prezydenta Chińskiej Republiki Ludowej w dni 14 marca 1997 r. – zwany w dalszej części niniejszego artykułu KKChRL; źródło: Oficjalna strona internetowa Narodowego Ludowego Kongresu Chińskiej Republiki Ludowej, www.npc.gov.pl, dostęp: 12.11.2013.

45 J. Chen, *Constitutional jurisdiction and popular constitutionalism in China: are we there yet?*, [w:] *The Development of Chinese Legal System. Change and challenges*, Guangho Yu (ed.), Nowy Jork 2011, s. 4.

46 J. Li, *op. cit.*, s. 149.

Konstytucji ChRL, a przepisami Chińskiego Prawa Karnego stanowi art. 1 KKChRL, który deklaratorywnie wskazuje, iż chińskie prawo karne zostało uchwalone na podstawie Konstytucji ChRL oraz w oparciu o doświadczenia w walce z przestępczością w celu karania za przestępstwa oraz ochrony ludzi. Warto zaznaczyć, iż art. 1 Kodeksu Karnego ChRL wskazuje wprost na funkcję ochronną, do której chiński ustawodawca odwołuje się często zarówno w części ogólnej, jak i szczególnej Kodeksu Karnego ChRL.

W ramach uwag *de lege lata* dotyczących problematyki ochrony życia w chińskim prawie karnym, należy wyjść od rodzajowego przedmiotu ochrony. Wydaje się, iż systematyka chińskiego Kodeksu Karnego nie jest przypadkowa i może wskazywać na hierarchię dóbr prawem chronionych. W ramach części szczególnej KKChRL, można wyróżnić następujące rozdziały, wskazujące zarazem na rodzajowy przedmiot ochrony, mianowicie: I. Przestępstwa zagrażające bezpieczeństwu narodowemu, II. Przestępstwa zagrażające bezpieczeństwu publicznemu, III. Przestępstwa przeciwko socjalistycznemu porządkowi społecznemu oraz gospodarczemu, IV. Przestępstwa przeciwko prawom obywatelskim oraz prawom demokratycznym, V. Przestępstwa przeciwko mieniu, VI. Przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu, VII. Przestępstwa przeciwko interesowi Bezpieczeństwa Narodowego VIII. Przestępstwa defraudacji i korupcji, IX. Przestępstwa z zaniedbania obowiązków, X. Przestępstwa wojskowe⁴⁷. W ramach ukazania rodzajowej systematyki części szczególnej KKChRL, nie trudno dostrzec, że życie, jako dobro chronione prawem, nie zostało wyłonię, jako rodzajowy przedmiot ochrony. Stanowi ono natomiast bezpośredni przedmiot ochrony, znajdujący się w znacznej mierze w rozdziale dotyczącym przestępstw przeciwko prawom obywatelskim oraz prawom demokratycznym. Dodać również należy, że wiele typów czynów zabronionych zawiera typ kwalifikowany mający za uboczny przedmiot ochrony życie ludzkie. Na przykład: art. 115, art. 120, art. 121, art. 131, art. 133, art. 141, art. 144, art. 263, art. 289, art. 292 i inne kodeksu karnego ChRL.

Wyrazem pośredniego wzmoczenia ochrony życia w chińskim prawie karnym jest ukształtowanie zagadnienia podmiotu przestępstwa. Art. 17 KKChRL zawiera wzmocnienie ochrony życia ludzkiego poprzez obniżenie granicy wieku z lat 16 do lat 14 dla umożliwienia przypisania winy

⁴⁷ Tytuły rozdziałów części szczególnej kodeksu karnego Chińskiej Republiki Ludowej – tłumaczenie własne autorów.

nieletniemu sprawcy, a przez to uruchomienia pełnej odpowiedzialności karnej sprawców przestępstw tam wskazanych, wśród których znajduje się m.in. przestępstwo zabójstwa⁴⁸.

Przed przystąpieniem do krótkiej analizy przepisów mających za przedmiot ochrony życie ludzkie w Chińskim Prawie Karnym, wskazać należy, że przepisy te cechuje znaczna kazuistyka. Tam, gdzie ustawodawca chciał wprowadzić typ kwalifikowany innego przestępstwa aniżeli zabójstwa, dodając następstwo w postaci śmierci, np. zgwałcenie ze skutkiem śmiertelnym, nie pozostawił tego zagadnienia zbiegom przepisów, tylko rozszerzył normę sankcjonowaną poprzez wprowadzenie kazuistycznie znamienia dynamicznego w postaci skutku śmiertelnego. Przypadków kazuistycznego wprowadzania skutku śmiertelnego do różnych przepisów KKChRL jest wiele.

Art. 232 KKChRL stanowi podstawowy typ zabójstwa. Przepis stanowi, iż kto umyślnie popełnia zabójstwo podlega karze śmierci, dożywotniemu pozbawieniu wolności albo tymczasowemu pozbawieniu wolności na czas nie krótszy niż 10 lat. Jeśli okoliczności są relatywnie lżejsze, sprawca powinien zostać skazany na karę pozbawienia wolności nie niższą niż 3 lata i nie wyższą niż 10 lat pozbawienia wolności. Przepis wprost odwołuje się do strony podmiotowej wskazując na umyślność. Jednocześnie, w art. 14 KKChRL, ustawodawca określa jak należy odkodowywać tę postać strony podmiotowej, *nota bene*, inaczej aniżeli ma to miejsce w polskim porządku prawnym, mianowicie wskazując, że umyślne przestępstwo stanowi czyn popełniony przez osobę, która wyraźnie wie, że jej czyn spowoduje szkodliwe konsekwencje dla społeczeństwa, albo, kto chce albo godzi się na wystąpienie takich konsekwencji. Wskazać należy, że z tak zbudowanej definicji umyślności, odkodować można obie postacie zamiaru, tj. zarówno zamiar bezpośredni, poprzez sformułowanie: „kto wyraźnie wie, że jego czyn spowoduje szkodliwe konsekwencje dla społeczeństwa, chce tego” oraz zamiar ewentualny „godzi się na wystąpienie takich konsekwencji”. Jest to bez wątplenia przestępstwo powszechne, co akurat w chińskim porządku prawnym nie jest tak oczywiste, na co wskazują wcześniejsze uwagi historyczne i filozoficzne, gdzie zabójstwo

⁴⁸ W chińskim prawie karnym odpowiada ten, kto ukończy lat 16. Osoba, która ukończyła lat 14 może odpowiadać jak dorosły, pod warunkiem popełnienia jednego z przestępstw umyślnych m.in.: zabójstwa, przestępstwa zgwałcenia, rozboju, handlu narkotykami itp.

było indywidualizowane z uwagi na podmiot przestępstwa, a typy były wyodrębniane z uwagi na przedmiot czynności wykonawczej. Dzisiejsze chińskie prawo karne nie wprowadza aż takiej kazuistyki, której między innymi z uwagi na postępowość, w znacznej mierze się wyżyło.

W drugiej kolejności, w kontekście karnoprawnej ochrony życia, należy przytoczyć treść art. 233 KKChRL, stanowiącego, iż kto nieumyślnie powoduje śmierć innej osoby podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3, ale nie dłuższy od lat 7. Jeśli okoliczności są relatywnie łżejsze, sprawca podlega karze pozbawienia wolności na czas nie dłuższy niż 3 lata, z wyłączeniem wyjątków w ustawie przewidzianych. Przepis ten stanowi odpowiednik nieumyślnego spowodowania śmierci z art. 155 polskiego Kodeksu Karnego i jest również przestępstwem powszechnym. Problem tego przepisu polega głównie na fakcie sformułowania definicji odpowiednika nieumyślności zawartej w art. 15 KKChRL, która z uwagi na jej językowe sformułowanie dostarczać może problemów interpretacyjnych. Art. 234 KKChRL zdanie 3 stanowi w części normy sankcjonowanej odpowiednik art. 156 § 3 polskiego Kodeksu Karnego. Przepis ten stanowi w zdaniu pierwszym, iż odpowiedzialności karnej podlega ten, kto umyślnie rani inną osobę (...). Przepis ten w normie sankcjonowanej zdania pierwszego nie penalizuje jeszcze skutku śmiertelnego, stanowiąc przepis mający za szczególnie przedmiot ochrony zdrowie. Dopiero zdanie trzecie wprowadza konstrukcję spowodowania śmierci poprzez ciężkie uszkodzenie ciała, stanowiąc odpowiednik polskiej konstrukcji mieszanej strony podmiotowej umyślności z nieumyślnością. Przepis stanowi mianowicie o spowodowaniu śmierci człowieka albo poprzez zastosowanie środków szczególnie okrutnych, spowodowanie ciężkiego uszkodzenia ciała, powodując całkowitą niepełnosprawność. W takiej sytuacji, sprawca podlega karze nie niższej od lat 10, karze dożywotniego pozbawienia wolności lub karze śmierci z wyłączeniem przypadków w ustawie wyraźnie przewidzianych. Powyżej wskazana dyspozycja jest dyspozycją złożoną, wartą zasygnalizowania z tego powodu, iż ustawodawca chiński niejako zrównuje ciężar gatunkowy wywołania skutku śmiertelnego ze spowodowaniem poprzez szczególnie okrutne działanie u pokrzywdzonego całkowitej niepełnosprawności. Jak wcześniej wspomniano, Kodeks Karny Chińskiej Republiki Ludowej cechuje znaczna kazuistyka. W tym kontekście, wskazać należy, że powyższe przestępstwa znajdują swoje odpowiedniki w rozdziale XIX polskiego Kodeksu Karnego, mającym za przedmiot ochrony życie

i zdrowie ludzkie. W kodeksie karnym ChRL są to przestępstwa przeciwko prawom obywatelskim oraz prawom demokratycznym, co wskazuje także, na dość wyraźne rozróżnienie dóbr prawem chronionych o charakterze kolektywnym, a dóbr prawem chronionych o charakterze indywidualnym. Być może wzmożenie ochrony (zakresowo a niekoniecznie jakościowo) w zakresie, gdzie brak jest partykularnego interesu jednostki, ma na celu odwiezienie od przestępczości w ogólności, co przejawiało się pośrednio w niektórych koncepcjach i miało wpływ na relację pomiędzy rozwojem społeczeństwa, a skłonnością do popełnienia zabójstw⁴⁹. Przyjęcie w polskim porządku prawnym, że jeden czyn stanowi jedno przestępstwo i wprowadzenie zbiegów przepisów dla oddania całej zawartości kryminalnej czynu spowodowało, co z satysfakcją należy stwierdzić, brak problemu z kazuistyką. Chiński ustawodawca wprowadził skutek śmiertelny do ogromnej liczby przepisów, przyjmując, iż znamię dynamiczne w postaci skutku (które przecież wpływa na rozmiar wyrządzonego czynem bezprawia) wchodzi, poza wskazanymi powyżej przepisami, do kilkunastu jeszcze przepisów, wprowadzając jednocześnie, jako uboczny przedmiot ochrony także życie ludzkie. Z tej grupy, po krótko należy scharakteryzować m.in.: art. 236 KKChRL, który penalizuje przestępstwo zgwałcenia oraz przestępstwo obcowania płciowego z małoletnią poniżej 14 roku życia. Jednym z typów kwalifikowanych obu powyżej wskazanych dyspozycji jest spowodowanie skutku śmiertelnego. Art. 238 KKChRL penalizuje bezprawne zatrzymanie innej osoby oraz pozbawienie wolności w inny sposób aniżeli poprzez zatrzymanie. Jeżeli na skutek powyższego doszło do śmierci pokrzywdzonego (przedmiot czynności wykonawczej), sprawca podlega surowszej odpowiedzialności. Jeśli zaś, sprawca doprowadził do śmierci pokrzywdzonego na skutek zastosowania przemocy, odpowiedzialność sprawcy ulega dalszemu zaostrzeniu. Typ ten, w odróżnieniu do dwóch powyższych, jest już zagrożony karą śmierci. Art. 239 KKChRL stanowi o przestępstwie uprowadzenia, którego typem kwalifikowanym jest również typ określany przez następstwa polegający na porwaniu i spowodowaniu śmierci pokrzywdzonego. Art. 240 KKChRL penalizuje kazuistycznie uprowadzenie oraz handel dziećmi i kobietami. Typem kwalifikowanym jest typ, którego następstwem jest śmierć kobiety, dziecka albo któregokolwiek z krewnych

⁴⁹ B. Dicristina, *Durkheim's theory of homicide and the confusion of the empirical literature*, „Theoretical Criminology” 2004, nr 8, s. 69.

zarówno jednego jak i drugiego z hipotetycznych pokrzywdzonych. Art. 247 KKChRL penalizuje wymuszanie przemocą lub torturami zeznań na oskarżonych oraz świadkach przez urzędników wymiaru sprawiedliwości. Typem kwalifikowanym tego przestępstwa jest spowodowanie przez sprawcę następstwa w postaci śmierci pokrzywdzonego. Art. 248 KKChRL penalizuje zachowania polegające na maltretowaniu lub biciu więźniów przez Policję lub innych urzędników. Typem kwalifikowanym tego przestępstwa (już indywidualnego) jest typ określany przez znamiona dynamiczne, polegający na spowodowaniu skutku w postaci śmierci pokrzywdzonego. Art. 257 KKChRL penalizuje zakłócanie przemocą cudzych spraw małżeńskich. Spowodowanie skutku śmiertelnego jest typem kwalifikowanym tego przestępstwa. Art. 260 KKChRL penalizuje znęcanie się nad członkiem rodziny. Co ciekawe, typ kwalifikowany tego przestępstwa, polegający na spowodowaniu śmierci pokrzywdzonego, zagrożony jest karą pozbawienia wolności od 2 lat do lat 7, co jednak ciągle ukazuje zakorzenioną chińską tradycję w zakresie rozwiązywania sporów rodzinnych wewnątrz tej jednostki społecznej, albowiem sprawca przestępstwa zwykle zajmuje w teże rodzinie określoną pozycję. Art. 263 KKChRL penalizuje kradzież z użyciem przemocy, przymusu lub innych metod przestępnych. Spowodowanie na skutek powyższego działania śmierci innej osoby stanowi typ kwalifikowany tego przestępstwa. Warto dodać, iż przepis art. 263 KKChRL, jest przepisem z rozdziału chroniącego mienie, następującego po rozdziale, który zawierał wszystkie przestępstwa przeciwko życiu, o czym wspomniano na początku, chcąc ukazać, iż poprzez operowanie skutkiem, chiński ustawodawca wprowadził karnoprawną ochronę życia do wielu przepisów kodeksu karnego Chińskiej Republiki Ludowej, nie tylko tych omówionych powyżej, ale także tych wskazanych w poprzedzającym akapicie, jest ich tak wiele, że ich komentarzowe omawianie odbiega od sensu niniejszego opracowania, powyższe wydają się najważniejsze ze wskazanego powyżej katalogu.

W kontekście powyższej charakterystyki, pokrótce, powrócić należy do zagadnienia podziału dóbr prawem chronionych na kolektywne i indywidualne. W zakresie ochrony życia, art. 56 kodeksu karnego ChRL stanowi o możliwości pozbawienia praw politycznych. Ta kara dodatkowa, występuje w wersji fakultatywnej oraz obligatoryjnej. Obligatoryjnie, w przypadku popełnienia przez sprawcę przestępstwa zagrażającego bezpieczeństwu narodowemu, zaś fakultatywnie, w przypadku grupy przestępstw wymienionych w tym przepisie, w tym między innymi

zabójstwa. Jest to instytucja w sposób pośredni zwiększająca ochronę życia w kodeksie karnym ChRL.

Niezależnie od powyższego wskazać należy, iż istnieje także przeciwny biegun zagadnień ochrony życia, jakim jest, ciągle istniejąca w chińskim porządku prawnym, kara śmierci, która w kontekście niektórych przestępstw, za które może być orzekana, stanowi swoistego rodzaju zaprzeczenie koncepcji ochrony życia ludzkiego. Jako przykład wskazać można przestępstwo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, zwieńczone spowodowaniem skutku w postaci niepełnosprawności pokrzywdzonego, za które może zostać orzeczona kara śmierci. Jednakże chińska ustawa karna zawiera szereg ograniczeń limitujących jej stosowanie (np. zakaz orzekania kary śmierci w stosunku do osób, które w chwili popełnienia czynu nie ukończyły lat 18 lub konieczność weryfikacji orzeczeń zawierających tą karę przez Sąd Najwyższy), a także limitujących jej wykonywanie (przy braku konieczności natychmiastowego wykonania możliwość zawieszenia, a następnie zamiany na karę dożywotniego pozbawienia wolności lub inną w zależności o wykazanej resocjalizacji).

Podsumowując, ukazanie tematu w sposób dychotomiczny było zabiegiem koniecznym, albowiem trudno pisać o kształcie przepisów chińskiego systemu prawnego nie rozumiejąc i nie ujmując syntetycznie ich kulturowego, historycznego, religijnego oraz filozoficznego zakorzenienia. Wydaje się, że ukazanie współczesnej problematyki karnoprawnej ochrony życia w chińskim porządku prawnym możliwe jest wyłącznie w sposób, w jaki zostało to zrobione w powyższej pracy. Chiński porządek prawny podlega ciągłym zmianom, zaś kształt przepisów mających za przedmiot ochrony życie ludzkie nie różni się aż tak bardzo, jak by się mogło wydawać, od przepisów zachodnich systemów prawnych, w tym polskiego (w szczególności Kodeksu Karnego), z uwagi na fakt, że w większości przypadków, przestępstwa przeciwko życiu to przestępstwa *mala per se*, których rozpoznawalność bezprawności jest oczywista, penalizowane są w podobny sposób w różnych porządkach prawnych. Metoda jest inna oraz budowa przepisów inna, ale cel i realizacja funkcji ochronnej zmierną w podobnym kierunku, osiągając *in fine* podobne rezultaty.

